

CAPITOLUL I

Meditația necucernică

Criza creștinismului

Critica Revelației

Există două crize: criza lumii necreștine și anticreștine și criza lumii creștine, criză proprie creștinismului, această ultimă criză fiind mai profundă decât prima. Tot ce se întâmplă în lume și ne dă impresia de ceva din exterior, adică de ceva grosolan material, are o sursă interioară, spirituală. Se poate spune, într-un anumit sens, că creștinismul (vorbit despre creștinismul istoric) își atinge sfârșitul și noi nu mai putem aștepta renașterea noastră decât de la religia Sfântului Duh care va fi, totodată, regenerarea și desăvârșirea creștinismului. Slăbiciunea creștinismului acestei lumi, copleșită de mișcări, plină de forțe dinamice, adesea demonice, nu este decât slăbiciunea creștinismului istoric și anunță trecerea la creștinismul escatologic, orientat spre lumea viitorului. Creștinismul escatologic va fi religia Duhului, religia Treimii, cea care va îndeplini toate promisiunile, toate speranțele, toate așteptările. Trăim într-un fel de antract *între acte* și aceasta constituie chinul, zbuциumul epocii noastre. Lumea traversează o fază în care se simte părăsită de Dumnezeu. Acest abandon al lumii și al omului de către Dumnezeu este un mister greu de pătruns și care nu trebuie gândit rațional; este o lucrare tainică ce se

sustrage doctrinei tradiționale a Providenței Divine. Criza conștiinței creștine este o criză profundă care atinge chiar ideea de Dumnezeu și modul de a înțelege revelația. Creștinii au mult de învățat, au de primit o mare lecție din mișcările anticreștine, chiar din ateism, pentru că din aceste mișcări se face simțit suflul Duhului. La omul chinuit, ceea ce se îndreaptă împotriva lui Dumnezeu, în numele omului, nu este altceva decât revoltă a însuși adevăratului Dumnezeu. Revolta împotriva lui Dumnezeu nu poate avea loc decât în numele lui Dumnezeu, în numele unei idei mai înalte despre Dumnezeu. În majoritatea cazurilor, revolta împotriva lui Dumnezeu, mai ales, revolta morală, presupune existența lui Dumnezeu. În realitate, nu există ateii, nu există decât idolatri. Când ateismul este dictat de un sentiment profund provocat de suferință, în loc să fie superficial și vesel sau răutăcios, el constituie o afirmație despre Dumnezeu. Despărțirea de Dumnezeu face lumea copleșitor de grea și aceasta înseamnă, după Fr. Baader, lipsa lui Dumnezeu. Or, lumea de azi este, în același timp, greoaie și totuși fluidă, această îngreunare și această lipsă de densitate fiind strâns împreunate. Nu există nimic mai trist decât soarta creștinismului, această religie a izbăvirii și a învierii. Însăși ideea despre Dumnezeu și Providența Divină a suferit o deformare, în privința lui Dumnezeu s-a adoptat o atitudine servilă, și în locul lui Dumnezeu s-a adorat un idol; s-a creat o concepție falsă a raporturilor dintre Dumnezeu și destinul uman și o noțiune defectuoasă a raporturilor dintre creștinism și împărăția lui Cezar, dintre Biserică și Stat; concepția creștinismului și a mântuirii a îmbrăcat un caracter juridic, umilitor, care a transformat viața religioasă într-un fel de proces legal. Primirea revelației a depins de mediul istoric, subiect al schimbărilor atât în bine cât și în rău.

Până astăzi, nu avem încă o critică a revelației echivalentă cu critica kantiană a rațiunii pure și a rațiunii practice². Această critică va avea ca obiect contribuția omului la revelație. Într-adevăr, revelația este bipartită: în același timp divină și umană. Există Cel care se revelă și cel căruia îi este făcută revelația. Dumnezeu nu se revelă unei pietre sau unui arbore. Sau, mai degrabă, chiar o piatră, chiar un arbore resimt într-un fel elementar acțiunea forțelor superioare, ceea ce este și mai adevărat la animal. Revelația trăiește o coloratură diferită în raport cu starea conștiinței umane, cu dispozițiile ce conduc orientarea ființei umane. Aș spune că atitudinea față de revelație comportă un anume *a priori*. Dacă inferioritatea omului nu e compensată de o oarecare înălțime, acesta nu va ajunge niciodată la ideea despre Dumnezeu și niciodată nu va fi capabil să primească revelația lui Dumnezeu. Nu numai ideea omului despre Dumnezeu este colorată de antropomorfism și de sociomorfism, ci la fel se poate spune și despre revelație. Este adevărat că omul e creat de Dumnezeu așa cum odinioară el a creat zeii, după chipul său. Dar ceea ce contează cel mai mult este ca acest chip și această asemănare să se apropie cât mai mult de chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Suntem în prezența unei dialectici care se bazează pe aceste două elemente, și nu pe acțiunea pe care unul dintre ele o va exercita asupra celuilalt de sus în jos. Omul L-a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea sa, adică bun sau rău, crud sau milos, violent sau eliberator etc. Oamenii și grupurile umane, popoare întregi au adoptat creștinismul, ca pe toate religiile, după propriul lor nivel și l-au făcut expresia dorințelor lor, i-au imprimat propriul lor caracter mărginit și limitat. A fost

² Pregătesc o carte care va avea titlul: *Vérité et Révélation; Essai d'une critique de la Révélation*, eseu asupra unei critici a Revelației, și în care vor fi expuse în detaliu ideile pe care nu le pot dezvolta aici.

cel mai bun pretext pentru a nega chiar existența lui Dumnezeu. Există un antropomorfism care constă în a atribui lui Dumnezeu, nu moduri de a fi ca omenia, mila, nevoia de iubire reciprocă, ci din contră, un caracter inuman, crud, o sete de dominare. În adevărata umanitate nu se revelă numai natura omului, ci Însuși Dumnezeu. S-au extins asupra lui Dumnezeu caracterele sociale de dominare și de putere, folosindu-se de un sociomorfism rău, căci, într-adevăr, Dumnezeu nu este nici stăpân, nici proprietar. Și, tot în virtutea unui rău cosmomorfism, i se aplică lui Dumnezeu categoria de forță; spunem că acesta constituie un rău cosmomorfism pentru că, dacă Dumnezeu este o forță, El nu este deloc în sensul natural al acestui cuvânt. A-I oferi lui Dumnezeu un cult ca și cum ar fi o forță este, în fond, practica idolatriei. Mai mult decât atât, Dumnezeu nu este Ființă, pentru că a-L considera așa înseamnă a-I aplica o categorie a gândirii abstracte. Dumnezeu este ne-ființă supra-fiind. Dumnezeu este Fiindul-Existând și nu Ființa. El este Duh, dar nu este Ființa. Concepția despre Dumnezeu ca Duh, având o existență concretă, este rodul unei profunde experiențe spirituale și al unei experiențe naturale și sociale limitate și obiectivate, aplicând ideii de Dumnezeu un rău cosmocentrism și un rău sociocentrism. Niciodată nu trebuie pierdut din vedere faptul că în stratul subconștient al fiecărui om, chiar al omului cel mai modern, dormitează sufletul strămoșilor a căror legătură urcă până în cele mai vechi timpuri. Care au fost, deci, credințele acestui suflet primitiv, credințe peste care doar câțiva aleși au reușit să se ridice ?

Din Antichitate sufletul omului era afundat în magie. Prin magie a încercat să lupte contra amenințătoarelor forțe elementare din natură pe care și-o reprezenta împânzită de duhuri. Magia a fost cea dintâi, tehnica primitivă a omului. Toate cultele agricole primitive aveau un caracter magic. Prin

magie s-a căutat pătrunderea în secretele duhurilor naturii spre a le deveni stăpân și pentru a avea posibilitatea de a porunci chiar zeilor. A cunoaște numele unei creaturi însemna deja a avea o putere asupra ei. Ritmul trăirilor aduce și el un caracter magic. *Mana* este o forță magică de care depinde situația socială a omului. Elementul magic al religiei are un caracter extra-moral, și numai în timp, în favoarea unui îndelungat proces, se împlinește moralizarea religiilor³. Elementul material a contat mereu în religie și a rămas important până în zilele noastre. Se știe ce rol a avut în misterele din Eleusis bobul de grâu, emblema vieții umane. Acest materialism religios, din care o parte rămâne atât de importantă chiar în zilele noastre, este ostil spiritului și libertății pentru că așază omul sub dependența strâmtă a magiei, ca să spunem așa, îl face prizonier acesteia. Magia, deși oferă omului putere, îl lasă închis în vârtejul cosmic, neoferindu-i nici un mijloc să se elibereze. Credințe vechi, urcând până la lumea păgână, subzistă în lumea creștină și deformează ideea de Dumnezeu, și asta după ce creștinismul a eliberat omul de puterea demonilor și de duhurile naturii. Strămoșii noștri credeau că zeii pretindeau victime expiatoare și aveau nevoie de jertfe alimentare, de sânge omenesc. Această credință persistă sub o altă formă, aceea prin care suferințele umane ar fi necesare ca să-l liniștească pe Dumnezeu. Concepția servilă a omului de odinioară s-a transformat într-o concepție judiciară de expiere, într-o asimilare a raporturilor dintre om și Dumnezeu ca o sentință pronunțată de un tribunal legal. Conform filozofului hindus contemporan, Aurobindo, ideea de expiere sau de răscumpărare echivalează cu aceea de sclavie. Profetii vechilor evrei au reușit să se ridice deasupra conștiinței religioase a timpului lor, care cerea mai întâi jertfe, și au dorit ca adevărul să ocupe primul

³ Cf. Raoul Allier: *Magie et Religion*.

loc în inima omului. Dar elementul profetic niciodată n-a avut un rol preponderent în istoria creștinismului. Atitudinea negativă, pe care a păstrat-o mereu față de concepția juridică a creștinismului, aparține cu toată cinstirea, gândirii religioase ruse din secolul al XIX-lea. Conștiința umană de un jos nivel, concepea creștinismul drept o religie foarte crudă. Se poate adăuga această concepție de caracter crud al creștinismului ascezei siriene; regăsim elemente în monahismul fondat pe „filocalie”, la Sf. Augustin în doctrina catolică oficială, în calvinism, în doctrina predestinării și în cea a infernului. Adversarii creștinismului credeau că venirea lui Hristos nu a făcut decât să înrăutățească situația omului. Despărțirea oamenilor în două tabere: cea a aleșilor și cea a damnaților este contrară spiritului Evangheliei care a suferit de altfel și el deformări din partea mediului uman care l-a adoptat. Atunci când omul însuși este un animal sălbatic, e incapabil să și-l reprezinte pe Dumnezeu altfel decât ca pe un animal sălbatic. Omul uman îl reprezintă pe Dumnezeu ca fiind asemeni lui, uman. Concepția unui Dumnezeu inuman reprezintă o supraviețuire a vechilor ere obscure, provocând afirmarea unei noi umanități.

Pe măsură ce se ridică în demnitate, omul se acomodează tot mai puțin cu o religie de teroare, de răzbunare, de infern, se înclină tot mai puțin înaintea justificărilor religioase ale cruzimilor săvârșite pe pământ. Astfel, cunoașterea lui Dumnezeu a suferit o purificare din ce în ce mai mare. Un mare pas înainte a fost trecerea evreilor la monoteism. Dar monoteismul pur la care ținea iudaismul mai concepea încă pe Dumnezeu ca pe un monarh și un despot. Numai Dumnezeu care S-a revelat în Fiul, în Dumnezeu-Om, încetează să mai fie un monarh despot, pentru a deveni Dumnezeul iubirii și al libertății. Este revelația lui Dumnezeu în Duh și Adevăr. Trinitatea semnifică depășirea concepției monarhice despre Dumnezeu, concepție care își reprezenta Dumnezeul ca pe

un monarh oriental, prin extensie la Dumnezeu raportului sociologic de dominare. Dar încet, prea încet, se produce dispariția vechilor credințe de sclavi. Se cuvine să notăm că în filozofia religioasă hindusă nu există concepția juridică a raporturilor dintre om și Dumnezeu, ce corespunde monismului său. Noțiunea de Dumnezeu, statică la Shankara, este dinamică la Eckhardt⁴: este dinamismul creștin⁵.

Divinitatea este reprezentată fie sub un aspect social, cel al stăpânului, regelui, tatălui, fie sub un aspect dinamic: forță, viață, lumină, spirit, adevăr, foc. Doar această ultimă formă de reprezentare este demnă și de Dumnezeu și de om. Aceasta, însă, înseamnă o imensă schimbare a conștiinței noastre față de Dumnezeu și care va fi o schimbare eliberatoare. Nu este deloc ușoară deșteptarea omului în vederea eliberării de vechile lui coșmaruri prin care „eu” îl tiraniza și pe el însuși și pe Dumnezeu, de unde răstignirea lui Dumnezeu.

„Eu” a fost fatal lui însuși ca și lui Dumnezeu⁶. Nu s-a insistat îndeajuns pe faptul că Dumnezeu este o realitate care nu seamănă întru nimic realităților naturale și sociale. Dumnezeu este Duh, este Libertate și Iubire. Nu se revelă în mod hotărât decât în actul creator al spiritului. În acest act creator se realizează Dumnezeu. Nașterea lui Dumnezeu, ivirea Sa în viață are loc în cursul actului creator al spiritului, acesta fiind cel prin care căpătăm cunoașterea lui Dumnezeu, cel prin care îl trăim pe Dumnezeu. Vechea doctrină, conform căreia Dumnezeu a creat omul pentru propria lui slavă, această doctrină, spunem noi, trebuie părăsită, ca fiind pentru sclavi și făcând omul și lumea lipsite de sens. Existența omului și a

⁴ Rudolf Otto – *West-Oestliche Mystic*.

⁵ Odată am avut revelația acestui fapt în timpul somnului.

⁶ Cf. R. Otto: *Das Heilige*. Se găsesc în această carte idei interesante despre moralizarea, raționalizarea și spiritualizarea sacrului.

lumii exaltă măreția lui Dumnezeu, ni-L restituie și mai intens decât în condițiile în care omul și lumea nu ar exista. Amiel spune despre Dumnezeu că este marele Necunoscut neînțeles. Iar după L. Bloy, Dumnezeu ar fi martirul solitar și neînțeles. Acești doi autori L-au înțeles pe Dumnezeu mai bine decât L-au înțeles teologii. Teologia apofatică are întotdeauna dreptate spre deosebire de cea catafatică, pentru că e singura care respectă misterul divin fără să aibă ceva comun cu agnosticismul. În aceasta constă marele adevăr al misticii care înțelege comuniunea cu Dumnezeu mai bine decât teologii. Toate acestea fac necesară o revizuire radicală a doctrinei tradiționale a Providenței Divine, doctrină care, făcând imposibilă orice teodicee, a sfârșit prin a naște ateismul. Dumnezeu se revelă lumii și omului, dar se revelă în Duh și, dacă guvernează lumea, nu este în sensul pe care lumea îl dă acestui cuvânt. Doctrina tradițională a providenței, ce se repetă folosindu-se de cuvinte convenționale fără să-i aprofundeze sensul, este incompatibilă cu existența răului și a suferințelor omenești. Cum s-ar putea crede în doctrina tradițională a Providenței și guvernării divine în prezența acestei lumi fenomenale, sfâșiată, supusă necesității, și în care s-ar căuta în van integralitatea cosmosului ? Am spus bine că Dumnezeu este în tot și în toate. Dar este prezent Dumnezeu în ciumă și în holeră, în asasinate și ucideri, în ură și cruzime, în violență, în rău și în tenebre ? Falsa doctrină a Providenței a plăsmuit cultul servil al forței și al puterii, apoteoza succesului în lumea de aici, și, până la urmă, a ajuns la justificarea răului. La toate acestea se opune simțământul tragic al vieții. Dumnezeu este prezent în Libertate și în Iubire, în Adevăr, Dreptate și Frumusețe. El privește răul și nedreptatea nu ca un judecător, ca un răzbunător, ci ca o conștiință care apreciază și evaluează. Dumnezeu este Cel la care ne putem refugia pentru a scăpa de ororile, de urâciunile, de cruzimile lumii. În tulburătoarea

CUPRINS

Prefață	5
Capitolul I	9
Meditația necucernică	
Criza creștinismului	
Critica Revelației	9
Capitolul II	31
Dialectica divinului și umanului în	
gândirea germană.	
Semnificația lui Nietzsche.	
Dialectica trinitarismului.	31
Capitolul III	59
Dezvoltare și noutate	59
Capitolul IV	69
Frica	69
Capitolul V	77
Suferința	77
Capitolul VI	96
Răul	96
Capitolul VII	108
Problema metafizică a războiului	108

Capitolul VIII	121
Despre uman	121
Capitolul IX	140
Spiritualitatea	140
Capitolul X	151
Frumusețea	151
Capitolul XI	162
Nemurirea	162
Capitolul XII	180
Mesianism și istorie	180
Capitolul XIII	196
Religia Duhului – Meditație cucernică	196
Capitolul XIV	208
Sfârșitul lucrurilor și noul eon	208
Postfață	217